

Проголошення незалежності Української Народної Республіки (до 100-річчя четвертого Універсалу)

ВЯЧЕСЛАВ ОЛЕКСІЙОВИЧ РУМ'ЯНЦЕВ

професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної академії правових наук України, професор кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Анотація: На фоні аналізу розвитку подій на зламі 1917–1918 рр. досліджується важливий етап в історії українського державотворення – проголошення незалежності Української Народної Республіки (УНР). В роботі особлива увага приділена дослідженню причин, які призвели до проголошення незалежності УНР, а саме розвитку конфлікту з більшовиками, який призвів до того, що єдиним засобом його подолання і збереження української державності було укладення миру між УНР і країнами Центрального блоку. Автором розкриті зміст, сутність і наслідки Брестського миру для українського державотворення. Особлива увага приділена аналізу протиріч і конфліктів між Центральною Радою і німецьким військовим командуванням в Україні стосовно економічних стосунків, особливо в аграрному секторі, та проблем, пов'язаних із постачання продовольства до Німеччини. На документальних архівних джерелах показані конкретні факти конфліктів, передусім у галузі земельних відносин та розповсюдження юрисдикції німецьких воєнно-польових судів на українських громадян. Досліджено процес відновлення влади Центральної Ради після укладання Брестського миру та її конкретні кроки в галузі подальшого державотворення, зокрема законодавчого забезпечення розбудови Української Народної Республіки.

Ключові слова: IV Універсал, Брестський мир, занепад УНР, мирна угода, жовтневий переворот.

Провозглашение независимости Украинской Народной Республики (к 100-летию четвертого Универсала)

ВЯЧЕСЛАВ АЛЕКСЕЕВИЧ РУМЯНЦЕВ

профессор, доктор юридических наук, член-корреспондент Национальной академии правовых наук Украины, профессор кафедры истории государства и права Украины и зарубежных стран Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого
м. Харьков, Украина

Аннотация: На фоне анализа развития событий на рубеже 1917–1918 гг. Исследуется важнейший этап в истории украинского государства – провозглашение независимости

Украинской Народной Республики (УНР). В работе особое внимание уделено исследованию причин, которые привели к провозглашению независимости УНР, а именно развития конфликта с большевиками, который привел к тому, что единственным средством его преодоления и сохранения украинской государственности было заключение мира между УНР и странами Центрального блока. Автором раскрыты содержание, сущность и последствия Брестского мира для украинского государства. Особое внимание уделено анализу противоречий и конфликтов между Центральной Радой и немецким военным командованием в Украине относительно экономических отношений, особенно в аграрном секторе, и проблем, связанных с поставкой продовольствия в Германию. На документальных архивных источниках показаны конкретные факты конфликтов, прежде всего в области земельных отношений и распространения юрисдикции немецких военно-полевых судов на украинских граждан. Исследован процесс восстановления власти Центральной Рады после заключения Брестского мира и ее конкретные шаги в области дальнейшего государства, в частности законодательного обеспечения развития Украинской Народной Республики.

Ключевые слова: IV Универсал, Брестский мир, упадок УНР, мирное соглашение, октябрьский переворот.

Proclamation of Independence of Ukrainian National Republic (100 Years of Fourth Universal)

VIACHESLAV O. RUMIANTSEV

Professor, Doctor of Juridical Sciences, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Professor of the Department of History of the State and Law of Ukraine and Foreign Countries of the Yaroslav Mudryi National Law University
Kharkiv, Ukraine

Abstract: Analyzing the development of events of 1917-1918 years the author examines one of the most important stages in the history of Ukrainian state formation – Proclamation of independence of Ukrainian National Republic (UNR). The author places high emphasis on research of reasons that resulted in proclamation of independence of UNR, namely development of conflict with Bolsheviks led up to that the only means of his overcoming and retention of the Ukrainian state system was signing a peace treaty between the UNR and countries of the Central block. The author determined the content, main point and consequences of the Treaty of Brest-Litovsk for the Ukrainian state formation. Especial attention is paid to the analysis of contradictions and conflicts between the Central Rada and the German military command in Ukraine regarding to economic relations, especially in the agricultural sector, and provision's supply problems in Germany. The documentary archival sources show concrete facts of conflicts, primarily in the field of land relations and the spread of the jurisdiction of German martial law courts to Ukrainian citizens. The author examined the process of resumption of Central Rada's power after the conclusion of the Treaty of Brest-Litovsk and its concrete steps in the field of further state-building, in particular the legislative support of the Ukrainian National Republic.

The author concluded that the inconsistency of the positions of the Central Rada and the German military command led to the decline of the Ukrainian People's Republic.

Key words: IV Universal, proclamation of independence of the UNR, Treaty of Brest-Litovsk, contradictions between the Central Rada and the German military command in Ukraine, the decline of the UNR.

Вступ

Перед лицем неминучої поразки від більшовиків на зламі 1917–1918 рр., останньою надією Центральної Ради була іноземна допомога. Взагалі симпатії Центральної Ради схилилися на бік Антанти, і від початку свого існування рада домагалася визнання провідними її членами, передусім Великою Британією і Францією.

Виказуючи інтерес до України, держави Антанти намагалися переконати Центральну Раду в необхідності продовження війни з Німеччиною та центральним блоком. 21 грудня 1917 р. глава французької військової місії генерал Табу і передав уряду УНР офіційні документи, які засвідчували, що Франція визнає Українську Народну Республіку. Аналогічний крок здійснив і представник Великої Британії в Україні П. Баге. «Маю честь повідомити вас, – писав він у посланні до голови уряду УНР, – що уряд його Великобританської Величності призначив мене представником Великобританії в Україні. Мій уряд доручив мені запевнити вас у його добрих намірах. Він буде підтримувати з усіх сил Український уряд у завданнях, які він розпочав щодо створення доброго управління, підтримання порядку й поборювання Центральних держав, ворогів демократії й людськості» [1].

Остання фраза, власне кажучи, і розкриває справжню суть інтересу Великої

Британії та Франції до України. Хоча немає сумніву в тому, що ці заяви провідних держав Антанти були значним кроком на шляху до міжнародного визнання УНР [2]. Але не слід забувати, що ці заяви і документи не можуть свідчити про остаточне визнання Української Народної Республіки як незалежної держави, хоча б тому, що вона сама на той час не проголосила себе самостійною державою.

Аналіз війни України з державами Четверного союзу

Перспектива продовження війни з державами Четверного союзу не відповідала інтересам України. В I і III Універсалах Центральна Рада наголошувала на тому, що вона бажає встановлення миру між усіма воюючими державами якомога швидше. Але представники Антанти не залишали надії схилити провід Української Народної Республіки на свій бік. Саме з цією метою Франція, а незабаром і Велика Британія визнали Українську Народну Республіку. Але у Центральної Ради не було ні достатніх збройних сил, ні бажання виправдати ці надії союзників [2].

У тих конкретних історичних умовах жодна із сторін не спроможна була задовольнити інтереси іншої сторони: становище України не дало б змоги витримати тягар затяжної війни з Центральними державами, тоді як Франція

і Велика Британія не змогли б забезпечити Україні надійний захист від німців і більшовиків. Отже, тогочасні об'єктивні умови були несприятливими для співпраці УНР з державами Антанти.

Проте 22 грудня 1917 р. виникла цілком нова ситуація. Раднарком Росії розпочав мирні переговори у Бресті з державами Центрального блоку, заявивши про те, що він репрезентує всі народи колишньої Російської імперії. Щоб не дати більшовикам можливості представляти на мирних переговорах Україну, Центральна Рада направила у Брест власну делегацію. Її очолив В. Голубович, членами делегації були М. Любинський, М. Полоз, О. Севрюк, М. Левитський, С. Остапенко.

Голова Центральної Ради М. Грушевський дав делегації інструкцію: домагатися, щоб Україна дістала Східну Галичину, Буковину, Закарпаття, Холмщину і Підляшшя. У разі відмови Австро-Угорщини поступитися землями, які раніше належали їй, треба було добиватися утворення з них окремого коронного краю з широкою автономією [3].

Учасники переговорів, у тому числі й російська делегація, визнавали українську делегацію за повноправного суб'єкта переговорів. Однак, коли більшовицька навала докотилася до Києва, у Брест прибула делегація від Харківського Народного Секретаріату. Керівник російської делегації Л. Троцький переконував учасників переговорів про те, що більша частина України перебуває під контролем останнього, а вплив Центральної Ради зменшився і тому вимагав визнати Харківський Народний

Секретаріат за дійсний український уряд, а його делегацію за повноправного суб'єкта переговорів.

Становище делегації Центральної Ради ускладнювалось ще й тим, що Третій Універсал проголосив Українську Народну Республіку в федерації з Росією. А це давало Л. Троцькому можливість стверджувати, що укласти мир могла лише суверенна держава.

Не сприяла задоволенню намагань делегації УНР і позиція Австро-Угорщини, яка не погоджувалась на передачу Галичини та Буковини Україні до проголошення незалежності Української Народної Республіки.

Ці обставини штовхали Центральну Раду до неминучої політичної комбінації, до акту, вимушеного обставинами, але не зумовленого тогочасним станом українського національно-визвольного руху – проголошення державної самостійності Української Народної Республіки [4]. У зв'язку з цим справедливо зауважує І. Нагасвський, що під впливом делегацій Центральних держав і під натиском більшовицьких частин сталося те, що могло і повинно було стати-ся навесні 1917 р. [5].

На своєму засіданні 22–24 січня 1918 р. Центральна Рада схвалила текст IV Універсалу. Головним його положенням було: «Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу» [6].

Але при цьому знову зазначалось, що Українські Установчі збори, які мають бути скликані якнайшвидше, повинні вирішити питання про федеративний зв'язок з Російською державою [6].

Це пояснюється тим, що такі провідні діячі Центральної Ради належали до тих політиків України, які обмежувалися вимогою права нації на самовизначення в межах Російської демократичної федеративної республіки і майже до кінця 1917 р. не визнавали можливості створення незалежної Української держави. Еволюція їх поглядів відбувалася під тиском унітаристської політики більшовицької Росії. Хоча, як свідчать положення IV Універсалу, ідеї федералізму не залишили їх остаточно навіть в тих умовах.

Характеристика зовнішньої політичної програми Української Народної Республіки

Четвертий Універсал доповнив і розвинув проголошену попереднім універсалом внутрішню соціально-економічну і зовнішню політичну програму Української Народної Республіки в нових умовах. А саме, Універсал стверджував, що Україна хоче жити в мирі з усіма сусідами, але жоден з них не сміє втручатися в її внутрішні справи. Універсал доручав урядові довести до кінця переговори з Центральними державами і укласти з ними мир; демобілізувати армію, яка після укладення миру буде замінена народною міліцією; роздати всю землю селянам без викупу до початку весняних робіт. Проголошувались націоналізованими ліси, води і надра УНР. Усі фабрики і заводи мусять негайно перейти на випуск мирної продукції. Найближчим часом накреслювалось скликати Українські Установчі збори, що мали схвалити Конституцію Української Народної Республіки.

Тим часом Київ опинився у ворожому оточенні. А сили Центральної Ради були незначні, а головне розпорошені. «Чотири мільйони української армії, блискучі назви українських полків, що викликали кращі історичні спогади – розтанули», з гіркотою писав М. Грушевський [7].

Щодо більшовиків, то значної військової сили у той час вони теж не мали. Сумарно червоногвардійські загони наприкінці жовтня 1917 р. налічували в Україні 20 тисяч чоловік. Вони дещо зросли, але не більше ніж до 40 тисяч чоловік на середину грудня [8].

Ситуація, що склалася в Україні на початку 1918 р., пов'язана із більшовицькою навалою і неминучістю укладення мирного договору з країнами Четверного блоку, була дуже складною і неоднозначно сприймалася навіть керівництвом УНР.

Більшовицька навала із Росії викликала бажання знайти компроміс з більшовиками, штовхала провід Центральної Ради до переобрання кабінету міністрів. В. Винниченка вважали надто поміркованим. 15 січня 1918 р. В. Винниченко подав у відставку з посади голови уряду і міністра внутрішніх справ. Разом з ним залишили посади міністри судових справ, праці, військових справ, морських справ, освіти, міжнародних справ і генеральний контролер [9].

Новим головою Ради Народних Міністрів став В. Голубович (*Полонська-Василенко, 1992*).

З іншого боку, не останню роль у відставці В. Винниченка відіграла його особиста позиція. Він, «не бажаючи ніяким способом брати участь у дальшій акції Центральної Ради, передбачаючи не-

минучий характер цієї акції (угоду з німцями)» виїхав на південь [1].

27 січня 1918 р. українська делегація, маючи звістку про падіння Києва, але приховавши її, підписала в Бресті мир з Центральними державами – Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною. Це була перша мирна угода у світовій війні, що тривала. Договір оголосив кінець воєнного стану між цими державами.

Брестський договір і його особливості

Брестський договір установлював кордони між Українською Народною Республікою та Австро-Угорщиною на довоєнних кордонах Росії з Австро-Угорщиною. Кордон з Польщею мав бути визначений спільною комісією на основі етнографічних відносин і бажань населення. Сторони обопільно відмовлялися від сплати контрибуцій та покриття збитків від воєнних руйнувань. Договір регулював взаємне постачання хліборобських і промислових «лишків». Конкретно це означало постачання Німеччині та Австро-Угорщині Україною 1 млн тонн збіжжя, м'яса та круп до липня 1918 р. Далі договір обумовлював обмін полоненими, встановлення дипломатичних відносин, повернення цивільних інтернованих осіб, відновлення правових відносин.

Укладення угоди в Бресті стало актом доволі неординарним на той час. Більше того, Брестський мир, з точки зору впливу його наслідків на хід відродження української державності, викликає і сьогодні неоднозначні оцінки.

За переконанням авторів «Великої історії України», мир з Центральними

державами дав українському уряду не тільки формальне визнання української державної суверенності, але й такі практичні користи, як мілітарне забезпечення від Заходу, можливість нормальної демобілізації фронтових частин, упорядкування внутрішніх відносин і торговельних зв'язків із Заходом, повернення українських полонених з Німеччини й Австро-Угорщини [10].

На думку І. Біласа, підписання мирного договору в Бресті стало величезним дипломатичним успіхом України, але цей акт, на жаль, не спирався на реальну, національно свідому силу народу [11].

У зв'язку з цим доцільно зробити узагальнення тогочасної обстановки і причин, що призвели український уряд до підписання Брестського миру.

Загальне військове становище Української Народної Республіки наприкінці 1917 – на початку 1918 р. показувало, що припинення бойових дій на фронті проти блоку Центральних держав неминуче. Після жовтневого перевороту більшовиків фронт фактично був оголений, а у прифронтових районах вирувала збільшовичена солдатська маса колишньої російської армії, котра не мала бажання продовжувати війну. Територія України, зі слабкою українською адміністрацією на місцях та відсутністю достатніх збройних сил, була фактично безборонна.

Після жовтневого перевороту виразно вималювалась небезпека більшовицького наступу на Україну і наміри оволодіти її територією за будь-яку ціну і якнайшвидше.

Сформовані на той час українські військові частини були недостатні за

чисельністю і не готові до відсічі наступу з півночі.

Більшовицька делегація в Бресті намагалася говорити від імені всього населення колишньої Російської імперії, в тому числі й від України. Виправдання таких претензій впливало із поспіхом захоплених територій України.

У кінці 1917 р. ніщо фактично не заважало німецьким та австро-угорським військам провести наступ по всьому фронту – від Балтики до Дністра й окупувати значну територію європейської частини Росії. Тоді в Україні була б звичайна окупація, за якої панівна окупаційна влада, безперечно, знищила б усі більш-менш виразні здобутки українського державотворення.

У разі окупації України внаслідок воєнних дій німці виходили до Чорного моря і, при забезпеченні тилу на Балканах завдяки союзу з Болгарією і Туреччиною, могли легко просунути на Кавказ та до Перської затоки. Можливість такого маневру німців загрожувала б життєвим інтересам Антанти на Близькому Сході та в басейні Східного Середземномор'я. У цьому випадку проблема Української державності була б відсунута у невизначене майбутнє.

Із припиненням військових дій проти Німеччини та Австро-Угорщини відкривалися можливості спертися на Галичину й Буковину, як на території з національно свідомим населенням та з великими воєнними базами (тут були зосереджені величезні запаси військового спорядження, накопичених російським командуванням в останні роки війни) у тилу для боротьби проти агресії з боку російських більшовиків.

Як і треба було сподіватися, Брестський договір викликав великий ентузіазм у Німеччині та Австро-Угорщині. Нові союзники України після кільколітньої війни опинилися перед проблемою голоду, і їм був конче потрібен український хліб, тому Брестський мир часто називали «хлібним миром».

Інакше дивились на Брестський мир англійці та французи, які звинувачували українців у зраді. Без перебільшення можна сказати, що вони не простили Україні миру в Бресті. І це боляче вдарило по розвиткові державотворчих процесів в Україні, особливо в 1919–1920 рр.

Після того, як угода стала здійсненим фактом, українська делегація вже не приховувала, що Центральна Рада потрапила в безнадійне становище і потребує допомоги збройною силою. Союзники також розуміли, що одержати продовольство з України можна лише тільки за умови введення на її територію значних військових сил, що фактично означало окупацію.

Україна під владою Німеччини та Австро-Угорщини

Попри закономірні побоювання щодо введення військ Німеччини та Австро-Угорщини, Центральна Рада пов'язувала з нею надії на швидке вигнання більшовиків і встановлення порядку і спокою в Україні.

Німці та австро-угорці, поділивши сфери впливу (австрійські війська мали перебувати на Волині, Поділлі, Катеринославщині, Херсонщині, а німці – в інших губерніях), рішуче почали військові операції проти більшовиків.

Таким чином, нездатність лівої більшості Центральної Ради до ефективного державотворення, зокрема формування боєздатної української армії, спроможної протистояти більшовицькій агресії, стала причиною політичного акту, що відіграв фатальну роль у долі України – зміни зовнішньополітичної орієнтації з Антанти на Центральні держави (незважаючи на вже досягнуте визнання Української Народної Республіки з боку Франції та Великої Британії), виявом чого стало укладення сепаратного Брестського миру і фактична німецько-австрійська окупація.

1 березня 1918 р., після звільнення Києва від більшовиків, сюди під охороною німецьких багнетів повернулись Центральна Рада і український уряд. Прихід німців та австро-угорців викликав в Україні складну політичну ситуацію. Ось як вона уявлялась очевидцями подій: «У Києві виникла напружена атмосфера, – згадує О. Удовиченко, – в столиці України виникли дві влади – українська й німецька, відносини між якими спочатку були неясними. Досить було однієї маленької іскри, найменшого непорозуміння, як на вулицях Києва могла розпочатися нерівна боротьба між нечисленною Українською армією і німецькою» [8].

У цих умовах Центральній Раді треба було пояснити українському народові, як сталося, що військо, проти якого українці ще донедавна воювали, опинилося в ролі визволителя. М. Грушевський так пояснив прихід німецького війська в Україну: «У німецьких політичних кругах було давнє бажання, щоб Україна відокремилась у самостій-

ну сильну державу. Їхні полки зостаються тільки доти, доки вони будуть потрібні нашому правительству для очищення України. Їм наказано не грабувати, не кривдити українську людину, бо німецьке правительсто хоче, щоб поміж Україною і Німеччиною були щирі і дружні відносини, щоб українська людина дивилась на німців, як на своїх приятелів» [12]. Очевидно давати таке пояснення М. Грушевському було нелегко. Прихід німців в Україну був драмою його життя, адже ті, хто звинувачував його в тому, що він нібито служить зброєю німецької інтриги, тепер одержали у свої руки зброю проти нього: так, дійсно, німці йшли рятувати українську державність на заклик уряду, на чолі якого стояв він, М. Грушевський.

Але це погляд із сьогодення. Тоді ж, навесні 1918 р., побутувало враження, що складаються сприятливі умови для встановлення тісних зв'язків між Україною і Німеччиною, Сполученими Штатами Америки, іншими державами, входження України до сім'ї цивілізованих держав [2]. Але цим сподіванням не судилося збутися.

Приблизно так же пояснював введення військ прем'єр В. Голубович: «Щодо відношення німецької старшини і українського правительства, то це – відношення співробітництва; добрі, приязні стосунки, без жодних непорозумінь. Німецьке військо як дружне, не втручається у внутрішні, хатні справи Української Народної Республіки. Німецька старшина не судить, не карає громадян нашої республіки, а коли кого арештує, то тільки за напад

на німецькі війська або за допомогу більшовикам. Щодо реквізиції хліба, худоби й інших продуктів, то роблять це німецькі війська не для вивозу у Німеччину, а для потреб походного військового часу, видаючи квитки, по яким буде платити українське правительство» [12].

Отже, Центральна Рада вітала військову допомогу Німеччини та Австро-Угорщини, але й була глибоко занепокоєна тим, що станеться після. Подальший перебіг подій довів, що незалежне державне утворення в Україні становило для Німеччини лише тактичний інтерес і розглядалося нею виключно як знаряддя власної політики. Це відверто підкреслювали вищі посадові особи імперії. Так, генерал Людендорф заявляв: «Ніколи не існувала життєздатна самостійна українська держава. Національний рух в Україні існує й утримується, дякуючи перебуванню наших армій» [13].

Повернення Українського уряду до Києва населення зустріло досить прохолодно. Надто багато пережило воно за короткий час більшовицької окупації. Повернувшись під охороною німецьких багнетів, Центральна Рада запевняла, що курс її політики, який дав у наслідку більшовицьку окупацію, а після неї – німецьку, залишиться незмінним. Це говорилося саме тоді, коли люди сподівалися на зміни. Для населення України, яке майже за чотири роки війни звикло дивитися на німців як на ворогів, що перемогли у війні і окупували Україну, було важко і незрозуміло побачити в них союзників українського уряду в боротьбі з більшовиками за незалежність Української держави [14].

Політика Центральної Ради

Політика Центральної Ради викликала розчарування майже в усіх верствах населення України. Неукраїнці засуджували розрив зв'язків між Україною та Росією, незаможні селяни не отримали очікуваної землі, у заможних селян і великих землевласників націоналізація їхніх володінь викликала лють, а всі разом вони засуджували Центральну Раду за введення в країну жорстоких німців [15].

Німці, уважно спостерігаючи за співвідношенням сил різних політичних угруповань в Україні, швидко зрозуміли, що уряд Центральної Ради сформований з випадкових людей, не має міцного коріння і не виступає від імені народу, капіталу чи індустрії, в силу чого виникали побоювання стосовно постачання Україною хліба відповідно до Брестського договору. А це давало німецькій військовій владі підстави грубо втручатися у внутрішні справи України.

Становище українського уряду обтяжували внутрішні проблеми. У Центральній Раді не згасали міжпартійні конфлікти, що викликали кризи кабінету. Щораз голосніше протестували представники неукраїнських груп населення, які були проти законів про українське громадянство, українську державну мову тощо.

Конфлікти між німецьким командуванням і Центральною Радою, головним чином, спричинив закон про націоналізацію землі. Польські поміщики Поділля та Волині звернулися до австрійського командування з проханням відновити поміщицьке землеволодіння і ввести примусову селянську працю. Поміщики

організували власні легіони, за допомогою яких намагалися відібрати землі, роздані земельними комітетами, а німецькі та австрійські військові частини їм допомагали. Таких випадків було немало. Зокрема, у Літиському повіті, коли селяни приступили до розподілу земель на підставі аграрного законодавства Центральної Ради, поміщики направили проти них австрійське військо, яке арештувало членів земельного комітету і розігнало селян. Останні звернулися до уряду з проханням мобілізувати в Літиському повіті населення «до збройної боротьби за вільну Україну, проти панів і землевласників» (*ЦДАВО України*). Заслухавши це звернення 24 квітня 1918 р., Рада Народних Міністрів, не маючи змоги припинити акти втручання німецьких та австрійських військ у внутрішні справи України, доручила міністерству військових справ «довести до преси це повідомлення і організувати охорону порядку на Поділлі», а міністерство закордонних справ отримало завдання «вжити дипломатичних заходів в справі поведження австрійського війська» (*ЦДАВО України*).

На Лівобережній Україні поміщики об'єднувались з дрібними землевласниками та заможними селянами й ухвалювали резолюції з вимогами скасувати земельний закон. 25 березня 1918 р. в Лубнах відбувся з'їзд, зорганізований партією хліборобів. З'їзд зібрав понад 2000 делегатів, які ухвалили резолюцію: «1) засудити політику Центральної Ради в аграрному питанні; 2) вимагати повернення їм права на землю та забраний інвентар; 3) передати землю (понад певну норму) в оренду селянам;

4) вимагати ввести до Центральної Ради представників від хліборобів» [3].

Неспроможність створити міцну владу і налагодити роботу місцевих адміністрацій мала наслідком те, що на початку 1918 р. знано знизилися інтерес і довіра народу до Центральної Ради, які мали місце ще рік тому. Як результат, у різних місцевостях України формувалися адміністрації, котрі не рахувалися з Центральною Радою. Так було в Одесі, Могилеві, Полтаві, Катеринославі [16].

Безсилля Центральної Ради спостерігали німецькі й австрійські командування. Для них увесь сенс Брестського договору полягав у забезпеченні Німеччини і Австро-Угорщини хлібом, а стан Центральної Ради свідчив про її неспроможність виконати договір. На це вирішальною мірою впливала тогочасна обстановка з аграрним питанням в Україні. Справа в тому, що разом з революцією національною відбувалася революція соціальна. Український народ, переважно хлібороби, очікували від революції розв'язання актуальних, пекучих проблем і в першу чергу – земельної. Хлібороб жадав, щоб земля поміщиків була поділена між селянами.

Під впливом демагогічної агітації більшовиків українські селяни, не чекаючи на законне вирішення земельного питання Українськими Установчими зборами, почали руйнувати поміщицькі господарства. А український уряд не міг припинити революційне безчинство і опанувати ситуацію. Таке становище не влаштувало Німеччину, бо вона вважала за можливе виконати умови угоди в Бресті лише за наявності великих земельних господарств. Як на-

слідок, взаємовідносини між українським урядом та німецьким командуванням псувались, виникали гострі конфлікти.

Перший з них стався з приводу наказу головнокомандуючого німецькими військами в Україні фельдмаршала Ейхгорна. Розуміючи, що весняній сівбі загрожує запізнення, Ейхгорн висловив побоювання, що селяни під проводом земельних комітетів не засіють усіх земель, і своїм наказом вжив заходів до виправлення становища. Наказ проголошував, що, по-перше, урожай купити за відповідними цінами; по-друге, селянин, який візьме більше землі, ніж зможе обробити, буде за це суворо покараний; по-третє, селяни зобов'язувалися допомагати поміщикам реманентом, кіньми та зерном на засів.

Наказ фельдмаршала Ейхгорна, котрий цілком ігнорував українське аграрне законодавство, викликав гостру реакцію як Центральної Ради, так і українського селянства. З цього приводу у Центральній Раді відбулися гострі дебати, наслідком яких стала заява, де рішуче підкреслювалось, що «німецьке військо покликав український уряд для допомоги в справі заведення порядку на Україні лише в тих межах і в тому напрямі, які зазначить уряд Української Народної Республіки»; і «ніяке самовільне втручання німецького і австро-угорського вищого командування в соціально-політичне й економічне життя України недопустимо». Центральна Рада зробила ряд доручень: міністерству земельних справ – «оповістити весь народ України, що наказ фельдмаршала Ейхгорна не повинен виконуватися»; голові Ради Народних Міністрів – «зро-

бити відповідну заяву берлінському урядові в справі цього наказу» [17]. Але ці демарші ні до чого не призвели: наказ не було відмінено.

Висновки

Аналогічним чином поводитись і австрійська військова влада, про що доповідав на засіданні Ради Народних Міністрів 20 березня 1918 р. П. Христюк (*ЦДАВО України*). І як у попередніх випадках, український уряд обмежився заявою. Рада Народних Міністрів постановила: «визнати наказ командира 3-го батальйону австрійського війська недійсним і доручити міністерству закордонних справ довести про це до відома австрійської влади» (*ЦДАВО України*).

Не менш бурхливою була реакція українського уряду на втручання німців у справи судочинства. Підозрюваних у приналежності до більшовиків вони судили воєнно-польовими судами і, як правило, ув'язнювали або навіть розстрілювали. Аби припинити цю сваволю, міністр юстиції М. Ткаченко видав циркуляр, у якому наголошував, що чужі військові суди не мають сили в Українській Народній Республіці і що для покарання злочинців – громадян УНР – існують власні загальні та військові суди. Циркуляр закликав не допомагати німцям в їхніх незаконних вчинках і не виконувати вироки німецьких судів.

Заява Центральної Ради стосовно наказу фельдмаршала Ейхгорна і циркуляр міністра юстиції призвели до нового загострення відносин. З кінця березня 1918 р. німецьке командування дедалі відвертіше почало висловлюва-

тися за зміну уряду. Ще наполегливіше домагалися повалення Центральної Ради австрійці.

У ніч з 23 на 24 квітня 1918 р. начальник штабу німецької експедиційної армії генерал Гренер скликав таємну нараду за участю німецьких та австрійських військових і дипломатів, на якій було прийняте рішення різко виступити проти Центральної Ради. Поряд з цим були прийняті рішення, які обмежували суверенні права України, наприклад: не дозволяти організацію української армії, доки німці будуть в Україні; запровадити покарання німецькими воєнопольовими судами українських громадян за провини проти армії; домагатися усунення «непевних» елементів в уряді і розпустити земельні комітети; розповсюдити в Україні військове законодав-

ство Центральних держав; відновити вільну торгівлю продуктами і сировиною; відновити в Україні право приватної власності та ін.

Після цього німецьке командування в Україні почало шукати нагоди для розпуску Центральної Ради. І така нагода незабаром виникла. Нею стала справа, пов'язана з викраденням банкіра А. Доброго, котрий тісно співпрацював з німцями. Дуже скоро з'ясувалась причетність до цієї акції міністрів українського уряду і навіть прем'єра В. Голубовича.

А 29 квітня 1918 р. стався по суті державний переворот, унаслідок якого Українська Народна Республіка була ліквідована, а її заступила Українська Держава на чолі з гетьманом П. Скоропадським.

Список використаних джерел

- [1] Винниченко, В. (1990). *Відродження нації. (Історія української революції: марець 1917 – грудень 1919 р.)*. Репринтне видання 1920 р. у трьох частинах. Київ: Видавництво політичної літератури України.
- [2] Копиленко, М., Копиленко, О. (1992). Зовнішня політика Центральної Ради. *Політика і Час*, **11-12**, 70.
- [3] Полонська-Василенко, Н. (1992). *Історія України: Від середини XVII століття до 1923 року*. Київ: Либідь.
- [4] Яневський, Д. Б. (1991). *Українська Центральна Рада: перші кроки до новітньої національної державності (березень – листопад 1917)*. *Минуле України: відновлені сторінки*. Київ: Наукова думка.
- [5] Нагаєвський, І. (1994). *Історія Української держави двадцятого століття*. Київ: Либідь.
- [6] Верстюк, В. (1996). *Українська Центральна Рада*. Документи і матеріали. Київ: Наукова думка.
- [7] Грушевський, М. (1995). *Иллюстрированная история Украины*. Київ: Наукова думка.
- [8] Удовиченко, О. І. (1995). *Україна у війні за державність: Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921*. Київ: Наукова думка.
- [9] Центральний Державний Архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). Режим доступу: <http://tsdavo.gov.ua/> (дата перегляду: 12.07.2017).
- [10] Голубець, М. (1993). *Велика історія України*. Київ: Глобус.
- [11] Білас, І. Г. (1994). *Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз*. Київ: Либідь – Войско Украины.
- [12] Дорошенко, Д. (1991). Історія України 1917–1923 рр. *Березіль*, **12**, 108-109.

- [13] Симоненко, Р. (1995). Міжнародне утвердження України. *Політика і Час*, **12**: 63.
- [14] Павленко, Ю., Храмов, Ю. (1995). *Українська державність у 1917–1919 рр. (історико-генетичний аналіз)*. Київ: Манускрипт.
- [15] Субтельний, О. (1991). *Україна: історія*. Київ: Либідь.
- [16] Дорошенко, Д. (1932). *Історія України 1917–1923*. Українська гетьманська держава. Ужгород: Свобода.
- [17] Гунчак, Т. (1993). *Україна: перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії*. Київ: Либідь.

References

- [1] Vynnychenko, V. (1990). *Renaissance of the nation (History of the Ukrainian revolution March 1917 – December 1919 years)*. Reprinted 1920, in three Parts. Kyiv: Publishing house of political literature of Ukraine.
- [2] Kopylenko, M., Kopylenko, O. (1992). Foreign policy of Central Rada. *Policy and Time*, **11-12**, 70.
- [3] Polonska-Vasylenko, N. (1992). *History of Ukraine: From the middle of XVII century till 1923*. Kyiv: Lybid.
- [4] Yanivsky, D. B. (1991). *Ukrainian Central Rada. First steps to new national statehood (March-November 1917). Past of Ukraine: renewed pages*. Kyiv: Naukova Dumka.
- [5] Nagaevsky, I. (1994). *History of Ukrainian state of twentieth century*. Kyiv: Lybid.
- [6] Verstyuk, V. (1996). *Ukrainian Central Rada. Documents and materials*. In two volumes. Kyiv: Scientific thought.
- [7] Grushevsky, M. (1995). *History of Ukraine in pictures*. Kyiv: Scientific thought.
- [8] Udovichenko, O. I. (1995). *Ukraine during the war for statehood: the history of organization and operations of Ukrainian Armed Forces 1917-1921*. Kyiv: Publishing house “Ukraine”.
- [9] Central State archive of Supreme bodies of power and administration of Ukraine. Available at: <http://tsdavo.gov.ua/> (Date Accessed: 12.07.2017).
- [10] Golubets, M. (1993). *Big history of Ukraine*. Kyiv: Globus.
- [11] Bilas, I. H. (1994). *Repressiv-punitiv system in Ukraine. 1917-1953: Socially-politically and historically-legal analysis*. Kyiv: Lybid – Voysko Ukrainy.
- [12] Doroshenko, D. (1991). History of Ukraine 1917-1923 years. *Berezil*, **12**, 108-109.
- [13] Symonenko, M. (1995). International approval of Ukraine. *Policy and Time*, **12**, 63.
- [14] Pavlenko, Yu., Khramov, Yu. (1995). *Ukrainian statehood in 1917-1919 years (historical-genetic analysis)*. Kyiv: Manuscript.
- [15] Subtelnyi, O. (1991). *Ukraine: history*. Kyiv: Lybid.
- [16] Doroshenko, D. (1932). *History of Ukraine 1917-1923 years*. Ukrainian hetman’s state. Uzhhorod: Svoboda.
- [17] Hunchak T. (1993). *Ukraine: first half of XX century. Sketches of political history*. Kyiv: Lybid.